

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 631.11(477-22)

Вплив чинників на формування підприємницького середовища у сільській місцевості України**Балановська Т.І.**кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту імені професора Й.С. Завадського
Національного університету біоресурсів і природокористування України**Гоголя О.П.**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту імені професора Й.С. Завадського
Національного університету біоресурсів і природокористування України

У статті висвітлено основні проблеми, що перешкоджають розвитку підприємництва у сільській місцевості. Приведено наслідки неефективності дій з боку державних та місцевих органів влади, щодо формування економічно-здорової ситуації на селі. Обґрунтовано доцільність аналізу підприємницького середовища через соціальну, економічну та правову площини. Виокремлено найбільш впливові фактори зовнішнього середовища на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності. Встановлено значний вплив на формування та розвиток підприємницького середовища в сільській місцевості соціально-побутових та культурних чинників.

Ключові слова: підприємництво, чинники, законодавство, підприємницьке середовище, діяльність, розвиток, сільська місцевість.

Balanovska T.I., Gogulya O.P. ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ СРЕДЫ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ УКРАИНЫ

В статье раскрыты основные проблемы, препятствующие развитию предпринимательства в сельской местности. Приведены последствия неэффективности действий со стороны государственных и местных органов власти по формированию экономически здоровой ситуации на селе. Обоснована целесообразность анализа предпринимательской среды через социальную, экономическую и правовую плоскости. Выделены наиболее влияющие факторы внешней среды на деятельность субъектов предпринимательской деятельности. Установлено значительное влияние на формирование и развитие предпринимательской среды в сельской местности социально-бытовых и культурных факторов.

Ключевые слова: предпринимательство, факторы, законодательство, деятельность, развитие, предпринимательская среда, сельская местность.

Balanovska T.I., Gogulya O.P. INFLUENCE OF FACTORS ON FORMING ENTREPRENEURIAL ENVIRONMENT ON THE RURAL AREAS OF UKRAINE

The article outlines the main problems hindering the development of entrepreneurship in rural areas. The consequences of the ineffectiveness of actions by the state and local authorities on the formation of a favorable economic situation in the rural areas are presented. The expediency of the analysis of the business environment through the social, economic and legal plane is substantiated. The most influential factors of the environment on the activity of subjects of entrepreneurial activity are singled out. It was established that significant influence on the formation and development of the entrepreneurial environment in rural areas are social, domestic and cultural factors.

Keywords: entrepreneurship, factors, legislation, activity, development, entrepreneurial environment, rural areas.

Постановка проблеми. Серед найважливіших ознак ринкової економіки і передумов розвитку будь-якої країни пріоритетне значення належить підприємству. Підприємство є специфічним індикатором характеру змін у оточуючому середовищі, виступає гарантом стабільності економіки, важливим джерелом фінансового та організаційного

забезпечення соціального захисту, зменшуючи соціальну напругу і забезпечуючи демократизацію ринкових відносин.

Однак, у сільській місцевості існує Україна достатньо суб'єктивних і об'єктивних перешкод розвитку підприємницької діяльності. Їх визначення допоможе при формуванні підприємницького середовища та забезпечить

необхідні передумови активізації підприємництва на селі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам підприємництва і перспектам його розвитку свої дослідження в різні часи присвятили В. Андрійчук, С. Брю, З. Варналій, М. Вебер, В. Горьовий, Ю. Губені, М. Долішній, В. Збарський, В. Зомбарт, Р. Кантільйон, М. Малік, Д. Рікардо, К. Макконнелл, А. Маршалл, О. Онищенко, П. Саблук, А. Сміт, Ж.Б. Сей, О. Шпикуляк, Й. Шумпетер, В. Юрчин та ін. Виходячи з досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців встановлено, що підприємницьке середовище у сільській місцевості визначається сукупністю різного роду умов і факторів, які зумовлюють особливості та можливості його формування і розвитку.

Метою дослідження є встановлення особливостей впливу чинників зовнішнього середовища для їх врахування в процесі формування підприємницького середовища у сільській місцевості України.

Основні результати дослідження. Сучасний стан розвитку сільської економіки вказує на недостатність, а подекуди й про відсутність взагалі, методичної та цілеспрямованої роботи з боку держави та місцевих органів влади, щодо формування економічно-здорової ситуації на селі. Про це свідчить ціла низка проблем, яка існує на сьогодні на селі: економічні проблеми (індустріалізація аграрної сфери, що призводить до вивільнення працівників, низький рівень заробітних плат, низька кваліфікація працівників), соціально-побутові (відсутність дієвої інфраструктури, якісна невідповідність чи взагалі відсутність сфери послуг) та демографічні (старіння населення, відтік молоді і врешті зникнення сіл) [1, с. 24-29].

З боку державних органів управління здійснюються певні кроки для вирішення зазначених вище проблем, проте за рахунок досить простого одностороннього механізму дотування або субсидування. Така підтримка села не покращує ситуацію, а навпаки, в деяких питаннях, ускладнює її. На сьогодні необхідно використовувати нові, сучасні методи управління спрямовані на формування позитивної репутації села в суспільстві, відповідної соціальної та економічної інфраструктури, розвитку підприємницького середовища у сільській місцевості.

Слушним, на нашу думку, є підхід за яким у сільській місцевості розрізняють «аграрне підприємництво і позааграрне підприємництво» [2, с. 274]. Якщо аграрне підприємництво

пов'язане лише з виробництвом сільськогосподарської продукції і вважається достатньо розвинутим з точки зору існування різних форм і типів підприємств, участі у формуванні ВВП, розвитку сільської місцевості тощо, то позааграрне (несільськогосподарське) перебуває у фазі формування [3].

Підприємницьке середовище у сільській місцевості, яке доцільно розглядати через соціальну, економічну та правову площини, включає загальні фактори, які впливають на загальнонаціональному рівні та фактори, що притаманні суто підприємництву в сільській місцевості. Такий розподіл дає змогу чітко зрозуміти, що розвиток підприємництва в сільській місцевості вимагає специфічних підходів, в першу чергу, з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

При оцінці та аналізі оточуючого середовища, в контексті формування сільського підприємництва, доцільно дотримуватися позиції науковців та розглядати як пріоритетну категорію «соціально-економічне середовище». Термін «середовище» відповідно до тлумачення економічної енциклопедії це – умови, сукупність предметів та явищ» [4, с. 352]. Соціально-економічне середовище, в порівнянні з економічною системою (під якою розуміють сукупність економічних та правових зв'язків, в першу чергу відносин власності та форм господарювання) – категорія більш динамічна. Оскільки в рамках однієї економічної системи, умови можуть диференціюватись відповідно до території, галузі, в розрізі ринків, а також у внутрішньогосподарському аспекті.

Географічне розташування, ресурсне забезпечення, окремі регіональні правові акти, ефективність дій органів місцевої влади, громадянська свідомість, підприємницькі традиції, що склалися та етнічні особливості регіону тощо мають безпосередній вплив на діяльність людей, соціальних груп, підприємства та місцеві органи влади, та визначають результативність їх господарювання.

Вище викладене вказує на взаємозв'язок підприємництва із середовищем, в якому воно зароджується, розвивається та функціонує. Під підприємницьким середовищем у сільській місцевості слід розуміти сукупність факторів, які в тій чи іншій мірі, безпосередньо або опосередковано впливають на процеси виникнення, становлення, функціонування та розвитку підприємств сільських територій.

Підприємництво є окремим елементом економічної та й соціальної системи. Тому з погляду системного підходу – це передусім

відкрита система, що характеризується як взаємодією всередині, так і з зовнішнім світом [5, с. 71]. Відкрита система не є самодостатньою, вона залежить від енергії, інформації, матеріалів тощо, що надходять ззовні. До того ж вона має здатність пристосовуватись до змін зовнішнього середовища і мусить це робити, щоб успішно функціонувати [6, с. 79].

Специфіка сучасного оточуючого середовища полягає в тому, що всі його фактори динамічно змінюються і кожного разу по-іншому впливають на діяльність підприємства. В діяльності організації центр прийняття управлінських рішень переноситься з аналізу внутрігосподарських можливостей на аналіз факторів зовнішнього ринкового середовища (рис. 1).

Процес розвитку підприємств здійснюється під впливом різновекторних факторів, діючих неоднозначно в просторовому та часовому вимірах. Без врахування цих факторів і рівня їх впливу на формування ринку навряд чи можна з великою достовірністю прогнозувати стан його розвитку хоча б на недалеку перспективу.

Зовнішнє середовище малого бізнесу в сільській місцевості (найбільш поширеної форми господарювання на селі) має свої особливості: з одного боку мале підприємство в сільській місцевості України формується та розвивається, як і мале підприємство урбанізованих територій, в досить динамічних економічних умовах, з іншого боку сільський соціум ставить свої умови перед малим підприємством. До основних факторів, що формують умови розвитку малого підприємства на селі можна віднести зокрема такі, як економічні (примітивність ділового клімату, низький рівень рентабельності і відповідно відтік капіталу, відсутність інфраструктури, низький рівень заробітної плати, низька якість робочої сили), правові (законодавче забезпечення, державне регулювання та підтримка, відносини з органами влади), соціальні фактори (відсутність соціально-побутових умов, не престижність та важкість робіт, особистісні зв'язки, сільський менталітет, культурні традиції, цінності, вірніше подекуди їх повна відсутність породжують інертність в діях, соціальний капітал, відтік молоді, старіння населення, як результат замирання сіл).

Середовище економічних відносин на селі формувалося тривалий час. Період командно-адміністративної системи вніс свої особливості в формування менталітету, цін-

ностей, стереотипів та економічних рис сільських мешканців, що потрібно враховувати при формуванні підприємницького середовища в сільській місцевості.

Поряд з цим, існує ціла низка факторів, що стримують розвиток малого підприємництва. Зазвичай вони мають прикладний характер та вимагають державної підтримки. В Україні до таких факторів можна віднести:

- незавершеність політичного устрою країни, що породжує постійні політичні конфлікти, які негативно впливають на підприємницьке середовище;

- відсутність цілісної та структурованої державної економічної політики загалом та відносно малого підприємництва зокрема;

- відсутність на державному рівні реалістичної концепції розвитку малого підприємництва, яка б відповідала вимогам сучасності;

- недосконалість та невпорядкованість законодавства (має місце подвійне тлумачення змісту окремих державних актів), щодо господарської діяльності нових форм господарювання, часто законодавство носить суперечливий зміст;

- недовіра сфери фінансових послуг обмежує доступ до фінансових та кредитних ресурсів представників малого підприємництва;

- велика кількість адміністративних бар'єрів на шляху здійснення підприємницької діяльності.

- переважна більшість населення (потенційні підприємці) не має достатніх умінь та навиків для здійснення підприємницької діяльності, що пояснює низьку ефективність господарювання суб'єктів.

Основні економічні показники за останній період абсолютно чітко свідчать про те, що після досягнутої два роки тому макроекономічної стабілізації економіка України зрушила з місця. У 2016 р. темпи зростання реального ВВП досягли 2,3 %, прогноз МВФ на 2017 рік передбачав його прискорення до 2,53 %. Крім того, Україна піднялася на 80-ту позицію у рейтингу Doing Business-2017 (з 83-ої, якої досягла у 2016 р.) за рахунок спрощення отримання дозволів на будівництво, поліпшення захисту прав міноритарних акціонерів шляхом впровадження зобов'язання негайного оприлюднення інформації про транзакції з пов'язаними сторонами, а також зменшення ставки єдиного соціального внеску. Згідно з інформацією на сайті рейтингу, саме ці основні реформи в Україні були враховані при складанні рейтингу. При цьому мінімальний

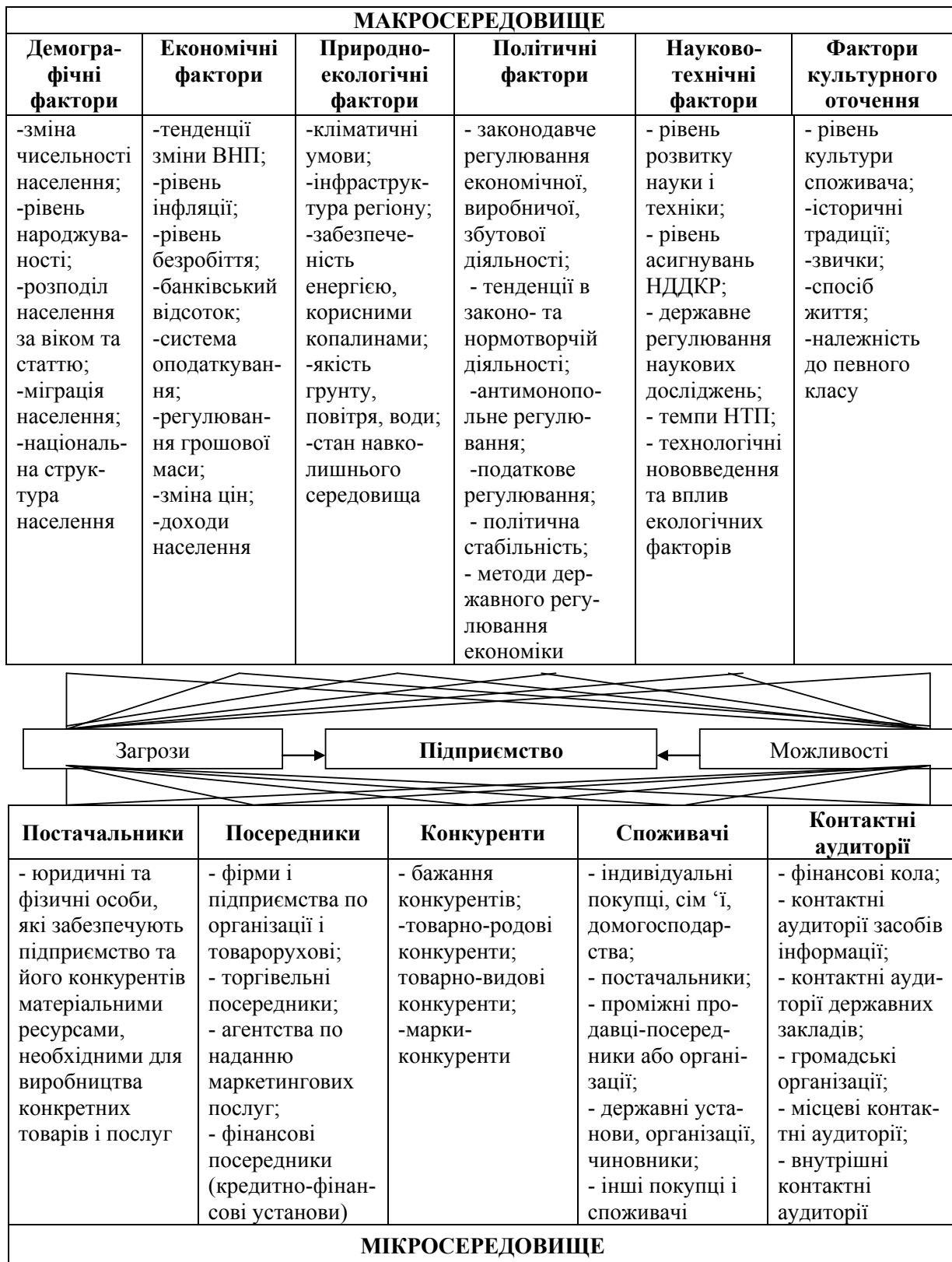

Рис. 1. Вплив факторів соціально-економічного середовища на діяльність підприємств [7]

прогрес було відзначено в процедурах відкриття бізнесу, підключення до електромереж, реєстрації власності та банкрутства, але ці зміни суттєво не вплинули на позицію кра-

їни в рейтингу. У той же час відсутність будь-якого прогресу було відзначено в доступі до кредитування, процедурах зовнішньої торгівлі та виконанні контрактів.

Українська економіка не є унікальною у своїй сировинній залежності, і тому можна порівняти вітчизняний рівень падіння з іншими країнами СНД, структура економік яких близька до нашої, що дає змогу кількісно визначити вплив кожної з груп факторів середовища [8].

Як показують розрахунки фахівців, кумулятивне падіння країн із схожою структурою економіки (Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Казахстану, Киргизстану й Молдови) за 2014–2016 рр. у середньому становило 26,6 % у доларовому еквіваленті, тоді як ВВП України знизився на 48,1 %.

Відновне зростання в Україні, що неминує настає після настільки глибокого падіння, останні півтора року демонструє позитивні темпи росту реального ВВП. Зміни відбуваються завдяки посиленому зростанню цілого ряду галузей, таких як будівництво, ІТ, сільське господарство, торгівля і т.д. (рис. 2).

Вищезазначене дає підстави сподіватися на покращення економічної ситуації в країні в цілому, що в найближчій перспективі створить сприятливі можливості для відновлення села.

Аналізуючи особливості діяльності підприємництва в сільській місцевості потрібно зауважити, що фактори зовнішнього середовища хоча і підлягають загальній класифікації, мають свою специфічну ідентичну роль в процесі формування та розвитку підприємства на селі. Розглядаючи особливість впливу факторів зовнішнього середовища в сільських умовах слід виокремити та охарактеризувати деякі з них.

Значний вплив на діяльність підприємства та формування середовища його розвитку в сільській місцевості здійснюють соціально-побутові та культурні фактори. До основних складових елементів даної групи можна віднести соціальні і психологічні передумови, сільський менталітет, культурні традиції, наявність або відсутність людських цінностей, престижність села загалом в суспільстві, несприйняття соціальної нерівності, низька економічна свідомість селян, відсутність підприємницьких традицій і культури підприємництва.

В сучасній економічній думці існують два підходи до розуміння економічної ментальності сільського соціуму. Прихильники першого вважають, що селянам притаманна своя особлива ірраціональна ментальність в економічних відносинах, якій притаманні колективізм та небажання ризикувати. Російський економіст А.В. Чаянов, який вважається фундатором даного підходу, наполягав «на особливій логіці сільського господарства – сімейній мотивації та вигоді, що знаходила своє емпіричне підтвердження в оптимізації величини валового доходу та праце-споживчого балансу» [9, с. 111–119]. Тобто селяни, за твердженням А.В. Чаянова, не враховують категорії собівартість та прибуток, а працюють відповідно до своїх споживчих потреб.

Дані погляди поставив під сумнів Теодор Шульц в своїй книзі «Трансформуючи традиційне сільське господарство» («Transforming Traditional Agriculture»). На його думку поведінку селян можна розглядати як відповідну реакцію на ті чи інші фактори зовнішнього

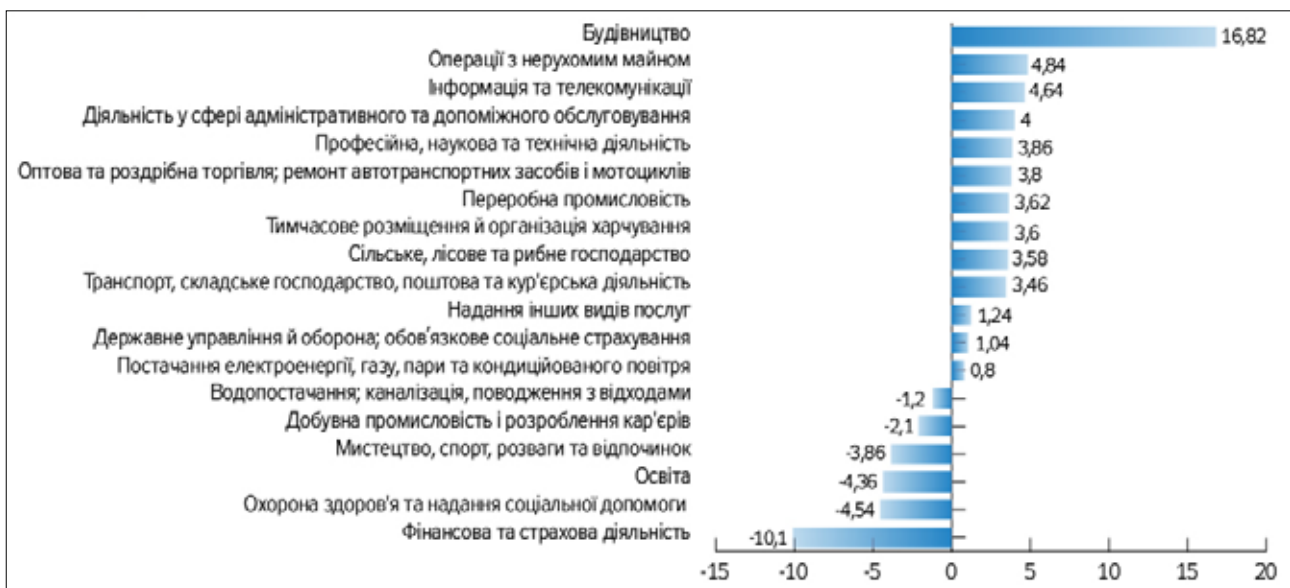

Рис. 2. Темпи відновлення галузей у I-му кварталі 2016-2017 рр., % [8]

середовища, які непомітні зі сторони. Селяни поводять себе дещо відмінно від міського населення не тому, що їхнє економічне мислення ірраціональне, а тому що вони діють в інших, відмінних умовах [10, с. 37].

Різне історичне минуле територій України, що по різному вплинуло на формування економічної ментальності, вказує на прийнятність обох підходів. Проте, зазвичай на практиці, ці особливості не враховуються при проведенні політики розвитку малого підприємництва, а ні на національному, а ні на регіональному рівні.

За результатами проведеного у ході дослідження анкетування було виявлено, що близько 20 % респондентів не допускають власного започаткування підприємницької справи. Слід відмітити, що це люди переважно старшого віку (від 50 років). Понад 30 % опитуваних мають бажання відкрити власну справу проте не здійснили жодних дій для практичного втілення своїх намірів, що ще раз підтверджує безініціативність та інертність селян.

Особливу увагу слід приділити таким середовище-утворюючим чинникам, як традиції села, наявність чи відсутність прикладу успішного підприємництва, цінності, що сформувалися в громаді, сімейні зв'язки, тощо. В сільській місцевості відносини в середині громади носять набагато тісніший зв'язок між членами цієї громади, аніж у містах. Причиною цьому є багато факторів, таких як кількість та щільність населення, наявність родинних зв'язків, робота громадян в одних колективах (лікарні, школи).

Результати досліджень вчених Інституту соціальної та політичної психології НАПН України щодо психологічного потягу до бідності в українському суспільстві (червень 2013 р.) вказали на наступне. Кризовий стан українського села зумовлено не тільки економічними, але і психологічними факторами сучасна сільська молодь не бачить майбутнього, не намагається отримати професію і переламати складну ситуацію.

«Культура бідності це особливість не людини, а середовища, що затягує в загальний образ життя кожну людину, вирватися з якого досить важко. Кожне наступне покоління підрастає і відтворює спосіб життя батьків як найбільш правильний, найбільш зрозумілий, найбільш зручний. Їхні діти знову будуть відтворювати цей спосіб життя, зміцнюючи величезне середовище культури бідності» [11].

В Україні найвиразнішим носієм культури бідності є середовище у віддаленій провінції. «Особливо проблемна зона це села, розміщені далеко від великих міст. Звичайно, бідність є і в селі, і в місті. Однак коли ми, наприклад, порівнюємо молодь сільську і міську, становище сільської молоді виявляється просто драматичним. Більш або менш здібна, енергійна молодь тікає з села. Оскільки в таких селах молодь не має перспектив розвитку, для багатьох це не життя, а животіння». За словами завідувача лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України професора В. Васютинського, вимальовується дуже сумна картина – не тільки економічна, але, насамперед, психологічна: сільська молодь не бачить привабливого майбутнього, не прагне отримати професію, легковажно ставиться до свого здоров'я, схильна до депресії, основні зусилля витрачає на виживання, а в гіршому випадку – тікає від нецікавої дійсності в алкоголь або наркотики [11].

До причин, які формують не престижність села в очах суспільства можна віднести такі, як низький рівень доходів сільського населення. В сільській місцевості рівень оплати праці на порядок менший за аналогічно виконані роботи в містах. Даний факт є чи не найвагомим з точки зору мотиваційного аспекту та пояснює небажання працювати в аграрній сфері, займатися сільським господарством.

Рівень оплати праці є важливим показником соціально-економічного стану країни, галузі, сфери діяльності (табл. 1). Різниця в заробітній платі в Україні зумовлена відсутністю прямого зв'язку заробітної плати з рівнем кваліфікації та складності праці, професійної освіти працівника, ринковою кон'юктурою та економічними результатами господарської діяльності підприємств. Низький рівень заробітної плати в сільському господарстві призводить до зниження темпів економічного зростання, створює соціальну напруженість, підвищує рівень непрагнотності сільської праці.

Сільський спосіб життя, як правило, вимагає ведення індивідуального господарства, що збільшує робочий час сільського населення на тривалість робіт по догляду за домашнім господарством. Вартість же таких робіт ніде не обліковується та не враховується.

На селі відсутні такі звичні для міських територій умови, як елементарна побутова інфраструктура (вода, каналізація, утилізація твердих відходів, природний газ та в багатьох

Таблиця 1

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010-2016 роках (у розрахунку на одного штатного працівника, грн)* **

Вид діяльності	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1467	1852	2094	2344	2556	3309	4195
з них сільське господарство	1422	1786	2024	2269	2476	3140	3916
Промисловість	2578	3119	3497	3774	3988	4789	5902
Будівництво	1777	2294	2543	2727	2860	3551	4731
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт авто-транспортних засобів і мотоциклів	1898	2371	2739	3049	3439	4692	5808
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2648	3061	3405	3582	3768	4653	5810
Інформація та телекомунікації	3185	3705	4360	4659	5176	7111	9530
Фінансова та страхова діяльність	4695	5433	6077	6326	7020	8603	10227
Професійна, наукова та технічна діяльність	2914	3575	4287	4505	5290	6736	8060
Освіта	1884	2077	2532	2696	2745	3132	3769
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1616	1762	2186	2351	2441	2829	3400
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2129	2394	3017	3343	3626	4134	4844
Надання інших видів послуг	1742	2062	2601	2738	3361	3634	4615

* Дані наведено по юридичних особах та відокремлених підрозділах юридичних осіб із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

** Розраховано за даними Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>

випадках комунікаційні мережі). Селяни вимушені самостійно покращувати свої побутові умови, що вимагає додаткових фінансових, трудових та часових витрат, які, як вже зазначалося, не враховуються.

Вкрай негативним явищем можна вважати забезпеченість сіл елементарними (в період четвертої промислової революції) благами цивілізації, як Інтернет, бібліотеки, культурно-освітні заклади, можливість позашкільного виховування дітей на спеціалізованих гуртках тощо.

Як бачимо, соціальна складова є чи не найбільш складною складовою (частиною) підприємницького середовища на селі. Її трансформація відбувається надзвичайно повільно, що пов'язано із застарілими формами колективної свідомості, несприйняттям сільським суспільством реформ, відсутністю довіри, як всередині громади, так і до зовнішніх інститутів, тощо.

Дослідження впливу економічних та науково-технологічних факторів на формування підприємницького середовища у сільській місцевості вказали на наступні проблемні напрями, як і в більшості аналогічних дослідженнях [3]: нестабільна економічна ситуація в країні; відсутність власного капіталу

та дієвого механізму фінансування підприємницької діяльності; відсутність державної інформаційної політики підтримки сільського підприємництва; надмірний податковий тягар; ненадійність банківської системи, засобів комунікації; недостатній рівень знань сільського населення з основ підприємницької діяльності; проблеми кадрового забезпечення через демографічну ситуацію в сільській місцевості; недостатній рівень дорадчого забезпечення; високі витрати на здійснення господарської діяльності, застарілі технології виробництва тощо.

Проведене опитування сільських жителів і представників органів місцевого самоврядування Київської, Черкаської, Львівської, Чернігівської, Чернівецької, Хмельницької областей підтвердили перераховані вище проблеми спричинені впливом економічних факторів. Так, переважна більшість респондентів (понад 95 %) найбільш вагомою перешкодою для розвитку підприємництва, зокрема несільськогосподарських видів економічної діяльності, вважає нестачу капіталу. Відсутність та брак капіталу не дає можливість започаткувати власну справу, модернізувати наявний бізнес. Найбільші труднощі пов'язані саме з початком господарської діяльності.

Понад 65 % опитуваних вказали на відсутність кваліфікованих кадрів, які знають як вести свій власний бізнес, що також є вагомою причиною гальмування розвитку підприємства в сільських районах.

Ця проблема існує в менталітеті сільського населення, підкріплюється низьким рівнем освіти, відсутністю ідей та ініціатив. У зв'язку з переважанням апатії та очікування, які існують в країні, необхідна діяльність, спрямована на пробудження економічної активності [3].

Серед проблем, що значною мірою впливають на перспективу формування підприємницького середовища, респонденти відмічають слабкий розвиток технічної інфраструктури, дефіцит ринків збуту, відсутність дієвого механізму організаційно-правового забезпечення (по кожному фактору близько 30% відповідей).

Повертаючись до найвагомішого чинника – обмеженість можливостей щодо формування власного капіталу для здійснення підприємницької діяльності в сільській місцевості слід зауважити на фактичній відсутності в більшості областей кредитних інститутів.

В Україні за роки незалежності не було створено ефективного механізму кредитування села. Нинішній механізм часткової компенсації з державного бюджету відсоткових ставок за кредитами комерційних банків дозволяє частково вирішити проблему кредитування, проте лише для великих сільгоспвиробників, і не розв'язує цієї проблеми в комплексі.

Чинний механізм має чотири істотні недоліки:

- щороку з бюджету необхідно виділяти значні суми коштів, які потрапляють не до сільгоспвиробників, а до власників комерційних банків;

- шанс отримати кредити мають лише сильні господарства, які можуть надати прийнятну для банків заставу (частка таких господарств у загальній кількості сільських товаровиробників є мізерною);

- комерційним банкам не вигідно кредитувати дрібних сільгоспвиробників, якими є переважна більшість фермерів, одноосібників та особистих підсобних господарств. Тому понад 80 % сільгоспвиробників, які виробляють понад 2/3 валової продукції сільського господарства, не мають можливості отримати банківські кредити;

- існує значний системний ризик, що власники комерційних банків будь-якого дня можуть обрати інші пріоритети і зовсім відмо-

витися від кредитування аграрного сектора (у разі виникнення привабливіших умов кредитування в інших секторах економіки наприклад, у будівництві, промисловості, на транспорті тощо).

Очікувати відновлення кредитування в Україні, на думку фахівців [12], в значущих масштабах, без кардинальних дій НБУ у роботі з накопиченими проблемними кредитами, навіть при подальшому зниженні ставок у найближчій перспективі не варто.

Існує думка, що розв'язати проблему кредитування села зможуть кредитні спілки, процес відродження яких триває в Україні вже понад десять років. Справді, аналіз звітів, поданих кредитними спілками до Держфінпослуг, показав, що в Україні існує понад 700 кредитних спілок (дані за 2013 р.). У 2016 р. фактично діючих кредитних спілок було вдвічі менше. При цьому слід зазначити, що переважна більшість кредитних спілок діє у великих промислових містах Києві, Харкові, Дніпрі, Одесі. В структурі кредитного портфеля кредитних спілок кредити, надані на ведення фермерських та господарств населення не більше 2 %.

І це – закономірно. На відміну від аналогічних установ в інших країнах, українські кредитні спілки не об'єднані в систему і майже не надають послуг сільськогосподарським товаровиробникам внаслідок недосконалості чинного законодавства, що безпідставно обмежує види діяльності кредитних спілок залученням депозитів і наданням кредитів фізичним особам.

Для вирішення проблеми кредитування села в Україні необхідно створити подібну до європейських моделей систему кредитної кооперації. Вона має будуватися за принципом «знизу-догори» і може складатись, із трьох рівнів.

Перший рівень кредитної кооперативної системи могли б скласти кредитні спілки, що діють у районних центрах, і кредитні кооперативи, членами яких є аграрні підприємства. Другий безпосередньо місцеві (обласні) кооперативні банки, як повноцінні банківські установи, власниками і клієнтами яких є кредитні кооперативи та спілки. Третій, національний, рівень – Центральний кооперативний банк об'єднує обласні кооперативні банки та кредитні кооперативи і спілки, що працюють із аграрним сектором.

Створення в Україні такої європейської моделі сприятиме соціально-економічному відродженню українського села [12].

Проблеми інформаційного забезпечення розвитку підприємництва на селі мають двосторонній характер. З одного боку державні та регіональні органи не здійснюють інформаційної політики, якої потребує сучасний розвиток економічних відносин, внаслідок чого сільські підприємці, фермери, підприємські об'єднання, голови громад не володіють інформацією щодо проектів з підтримки і розвитку підприємництва, сільських громад. З іншого саме село не інформує зацікавлені сторони у своїх бізнес-можливостях. Підприємці не завжди можуть отримати інформацію, необхідну для ведення господарської діяльності: про наявні вільні приміщення, обладнання, земельні ділянки, природні ресурси тощо.

На сьогодні існує достатньо прикладів розвитку малого підприємництва на селі, в т.ч. фермерських господарств, сільського туризму, виробництва продуктів харчування та народного промислу, однак за відсутності сприятливої комунікаційної політики даний досвід не поширюється.

За результатами дослідження нами виявлено факт недостатнього рівня освіти сільських голів (досить часто дану посаду займають люди без економічної освіти), їх безініціативність, байдужість, неготовність (ухилення) до змін. Натомість, саме від авторитетності сільського голови серед громади, його ідейності, підприємливості, вміння організувати, налаштувати, скоординувати роботу людей залежить формування підприємницького середовища в сільській місцевості.

Питання бізнес-освіти є нагальним для сільської місцевості в цілому. Більшість потенційних підприємців на селі – це колишні працівники колгоспів, освітніх та медичних закладів, які не мають достатніх знань та навичок для організації та ведення бізнесу, більшість з них потребують знань з основ підприємництва, фінансів, права про те не мають змоги їх отримати.

Сільська молодь, також слабо орієнтується в питаннях ринкової економіки, не володіє на належному рівні основами економічних та юридичних знань, що створить перешкоди в майбутньому. Фонд зайнятості, маючи фінансові та технічні можливості в співпраці з навчальними закладами освіти, міг би проводити таке перекваліфікування та навчання спеціальностей, які мають попит на ринку. Однак, згідно чинного законодавства, Фонд зайнятості може навчати тільки безробітних, якими більшість сільського населення не

являється оскільки є власниками земельних та майнових паїв.

Якісна перепідготовка та навчання на базі Фонду зайнятості, могли б забезпечити не тільки збільшення освітнього рівня населення в напрямку підприємництва, а й змогли б покращити проблему забезпечення підприємства на селі кваліфікованими кадрами. Адже сьогодні, через високий рівень міграції молодого населення та відсутність відповідної професійної підготовки у наявного, у підприємців виникають проблеми з підбором кадрів на посади, яких вимагають сучасні умови господарювання: маркетологів, агрономів, зоотехніків, ветеринарів, економістів, технологів тощо.

Слід враховувати, що більшість потенційних підприємців, жителів села активні та працездатні люди, яким потрібно доглядати домашнє господарство, утримувати сім'ю, тому навчальний процес має бути максимально прикладного характеру шляхом демонстрації прогресивних технологій, нових сортів, культур та гібридів рослин, нових порід тварин, проведення практичних семінарів з розповсюдження досвіду.

В Україні такі пілотні проекти проводяться за підтримки іноземних грантів. Як правило, семінари, що проводяться в обласних центрах, відбуваються за участі представників влади без реальної присутності селян та носять декларативний характер, а обласні виставки, мають лише комерційний характер реалізації продукції не завжди підприємців представників сільської місцевості.

До економічних факторів слід віднести вплив податкової політики держави на діяльність суб'єктів підприємництва, який має негативний характер, в першу чергу, через нестабільність законодавства. Так, з 01.01.2017 року набули чинності зміни до Податкового кодексу України, які значно змінили та вплинули на процедури оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Зокрема, було остаточно скасовано спеціальний режим оподаткування з ПДВ для підприємств сільськогосподарської галузі, впроваджено систему дотацій для окремих видів сільськогосподарської діяльності. Зазнали змін деякі інші податки та збори. Підсумок щодо дієвості та обґрунтованості зазначених змін можна буде робити лише через певний період. Результати попередніх опитувань не вселяли надію про зміни на краще, скоріше навпаки свідчили, що вразі відмови або скорочення спрощеної

системи оподаткування малий бізнес значно скоротиться або перейде в тіньову економіку. Отже, підсумки підводити рано і дане питання залишається відкритим для наступних досліджень.

Впливовими на формування підприємницького середовища є політико-правові фактори, зокрема: система дозвольного та регулюючого законодавства, узгодженість державних правових актів, правове поле діяльності, державна та регіональна політика в сфері підприємництва. Вагомою перепорою, яка перешкоджала розвитку підприємництва була процедура реєстрації суб'єктів господарювання.

В цілому законодавча база щодо розвитку підприємництва створена і питання полягає в її якісному поліпшенні та вчасному правовому реагуванні на ті чи інші події. Проблемним залишається правовий аспект розвитку підприємництва, а саме: адміністративні бар'єри, корупція, високий рівень бюрократичних перепон, відсутність цілісних стратегічних програм розвитку та відповідного рівня їхнього фінансування на регіональному рівні тощо.

Більшість напрямків підприємницької діяльності в сільській місцевості України безпосередньо пов'язані із природними умовами, які є сприятливими для ведення сільського господарства, розвитку популярних у світі напрямків підприємницької діяльності: сільського та зеленого туризму, рекреаційного відпочинку тощо.

Висновки. Проведені дослідження виявили загальні тенденції впливу факторів оточуючого середовища на формування підприємницького середовища у сільській місцевості України. Однак, необхідно враховувати територіальний підхід з врахуванням специфічних критеріїв: віддаленість від обласних та районних центрів, компактність та густота населення; сформованість соціальної та виробничої інфраструктури; ресурсозабезпеченість, родючість земель; особливості географічного розміщення; особливості сільських територій щодо спеціалізації, розміщення промислових об'єктів тощо. Врахування перелічених критеріїв при комплексному аналізі підприємницького середовища забезпечить результативність стратегії розвитку підприємництва на селі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Концептуальні проблеми майбутнього села і селянства // Економіка АПК. 2005. № 1. С. 24–29.
2. Губені Ю.Е. Підприємництво: навч. посіб. Львів: Укр. технології. 2012. 572 с.
3. Липчук В., Липчук Н. Бар'єри розвитку індивідуального підприємництва на селі // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. 2013. № 20(1). С. 19-24. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(1)_5)
4. Економічна енциклопедія: у трьох томах, Т.3. Редколегія: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
5. Ксьондз С.В. Економічні засади формування структур малого та середнього бізнесу (на прикладі Чернівецької області). Дис. канд. ек. наук: 08.06.02. Чернівці, 1998. 197 с.
6. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Пер. с англ., ред. Л.И. Евенко. М.: ДЕЛО, 1997. 704 с.
7. Гоголя О.П. Маркетингове забезпечення діяльності підприємств на ринку свинини: дис... канд.екон.наук: 08.06.01/ О.П. Гоголя; Національний аграрний університет. – К., 2004. 282 с.
8. Кухар М., Кукурудза Г. Україна: зростання, яке не зупинити навіть відсутністю реформ // Дзеркало тижня. 24 серпня 2017. № 1155–1156: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/ukrayina-zrostantnya-yake-ne-zupiniti-navit-vidsutnistyu-reform-251668_.html
9. Никулин А.М. Аграрные трансформации в исследованиях А.В. Чайнова // Социологические исследования. 2005. № 10. С. 111-119.
10. Schultz T. Transforming Traditional Agriculture / Theodore Schultz. Chicago: University Of Chicago Press, 1983. 212 p.
11. Українське село визнали головним носієм культури бідності // Дзеркало тижня. 10 серпня 2013. № 43-44: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/ukrayinske-selo-viznali-golovnim-nosiyem-kulturi-bidnosti-126529_.html.
12. Кредитна кооперація: збудуємо нову фінансову інфраструктуру села // Дзеркало тижня: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua/ECONOMICS/kreditna_kooperatsiya_zbuduemo_novu_finansovu_infrastrukturu_sela.html.

REFERENCES:

1. Onyshchenko O.M., Yurchyshyn V.V. (2005) Kontseptualni problemy maibutnoho sela i selianstva // *Ekonomika APK*. 1. 24-29 [in Ukrainian].
2. Hubeni Yu.E. (2012) *Pidpriemnytstvo: navch. posib*. Lviv: Ukr. tekhnolohii, 572 [in Ukrainian].
3. Lypchuk V., Lypchuk N. (2013) Bariery rozvytku individualnoho pidpriemnytstva na seli // *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika APK*. 20(1). 19-24. Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VInau_econ_2013_20\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VInau_econ_2013_20(1)_5) [in Ukrainian].
4. *Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh, T.3. Redkolehiia: S.V. Mochernyi (vidp. red.) ta in.* (2002) K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
5. Ksondz S.V. (1998) *Ekonomichni zasady formuvannia struktur maloho ta serednoho biznesu (na prykladi Chernivetskoj oblasti)*. Dys. kand. ek. nauk: 08.06.02. Chernivtsi [in Ukrainian].
6. Meskon M., Al'bert M., Khedouri F. (1997) *Osnovy menedzhmenta*. Per. s angl., red. L.I. Evenko. M.: DELO [in Russian].
7. Hohulia O.P. (2004) *Marketynhove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv na rynku svynyny: dys. kand.ekon. nauk: 08.06.01*. O.P. Hohulia; Natsionalnyi ahrarnyi universytet. K. [in Ukrainian].
8. Kukhar M., Kukurudza H. (2017) *Ukraina: zrostannia, yake ne zupynyty navit vidsutnistiu reform*. *Dzerkalo tyzhnia*. 1155–1156: [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: [https://dt.ua/macrolevel/ukrayina-zrostannya-yake-ne-zupyniti-navit-vidsutnistyu-reform-251668_.html] [in Ukrainian].
9. Nikulin A.M. (2005) *Agrarnye transformatsii v issledovaniyakh* A.V. Chayanova. *Sotsiologicheskie issledovaniya*. 10. 111-119 [in Russian].
10. Schultz T. *Transforming Traditional Agriculture*. Theodore Schultz. Chicago: University Of Chicago Press, 1983. 212 p.
11. *Ukrainske selo vyznaly holovnym nosiiem kultury bidnosti* (2013). *Dzerkalo tyzhnia*. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://dt.ua/UKRAINE/ukrayinske-selo-viznali-golovnim-nosiyem-kulturi-bidnosti-126529_.html [in Ukrainian].
12. *Kredytna kooperatsiia: zbuduiemo novu finansovu infrastrukturu sela* (2006). *Dzerkalo tyzhnia*: [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://dt.ua/ECONOMICS/kreditna_kooperatsiya_zbuduemo_novu_finansovu_infrastrukturu_sela.html [in Ukrainian].